

## Σύγκριση/Comparaison/Comparison

Τόμ. 17 (2006)



**Φυλή, το κλειδί της ιστορίας**

Άννα Βουγιουκλίδου

doi: [10.12681/comparison.10217](https://doi.org/10.12681/comparison.10217)

Copyright © 2016, Άννα Βουγιουκλίδου



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

### Βιβλιογραφική αναφορά:

Βουγιουκλίδου Α. (2017). Φυλή, το κλειδί της ιστορίας. *Σύγκριση/Comparaison/Comparison*, 17, 144–158.  
<https://doi.org/10.12681/comparison.10217>

## Φυλή, το κλειδί της ιστορίας

Οι γάλλοι συγγραφείς του 19ου αιώνα, που αποτελούσαν την ψυχή του ρομαντισμού, θέλοντας να ξαναζωντανέψουν το παρελθόν μέσα στα δράματα και στα μυθιστορήματά τους έφεραν στην πρώτη γραμμή του ενδιαφέροντος την ιστορία. Ο Σατωμπριάν λέει στα 1831: «Όλα παίρνουν σήμερα τη μορφή της ιστορίας: πολεμική, θέατρο, μυθιστόρημα, ποίηση».<sup>1</sup>

Το παρελθόν σαγηνεύει τους ρομαντικούς γιατί είναι διαφορετικό από το παρόν. Διακρίνοντας αυτή τη διαφορά, συνειδητοποιούν καλύτερα την ιδιαίτερη αξία του παρόντος, που με τη σειρά του δεν είναι παρά μια μοναδική στιγμή στους κόλπους της διαρκούς εξέλιξης. Ο ρομαντισμός εκφράζει μια προτίμηση για καθετί που είναι ατομικό και σχετικό, ενώ αντιτίθεται στον κλασικισμό που επιμένει στη διαρκή ανθρώπινη φύση.

Στον πρόλογο του βιβλίου *Δέκα χρόνια Ιστορικών Σπουδών* (*Dix Années d'études historiques*, 1834) ο Ογκυστέν Τιερρύ (Augustin Thierry) γράφει ότι η ιστορία θα ήταν η σφραγίδα του 19ου αιώνα και ότι αυτή θα του έδινε το όνομά του, όπως η φιλοσοφία είχε δώσει το δικό της στον 18ο αιώνα.<sup>2</sup>

Σε ό,τι αφορά την ιστορική λογοτεχνία, τα έργα που θα αναφέρουμε απεικονίζουν επαρκώς τη διαπίστωση του Σατωμπριάν: *Πέντε Μαρτίον* (*Cinq Mars*, 1826) του Βινύ (Vigny), *Κρόμουελ* (*Cromwell*, 1827), *Η Παναγία των Παρισίων* (*Notre-Dame de Paris*, 1831), *Ερνάνης* (*Hernani*, 1830), *Μαριόν ντε Λορμ* (*Marion de Lorm*, 1831), *Λουκρητία Βοργία* (*Lucrece Borgia*) και *Μαρία Τυντώρ* (*Marie Tudor*, 1833) του Βίκτωρος Ουγκώ. Το 1829, ο Αλέξανδρος Δουμάς (Alexandre Dumas) ανεβάζει τα έργα του *Ερρίκος Γ΄* (*Henry III*) και *Ο Πύργος του Νεσλ* (*La Tour de Nesle*, 1832). Στα 1834 δημοσιεύεται το *Λορενζάκσιο* (*Lorenzaccio*) του Μυσέ. Στα 1828, ο Μεριμέ γράφει το *Ζακερί* (*Jacquerie*) και στα 1829 *Τα χρονικά της βασιλείας του Καρόλου Θ΄* (*Chronique du règne de Charles IX*).

Στο χώρο της ιστορίας αυτής καθαυτήν, κατά το πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα, φαίνεται να κυριαρχούν τρεις τάσεις:

- α) Η αφηγηματική ιστορία: Σύμφωνα με τους αντιπροσώπους της, τον Προσπέρ ντε Μπαράντ (Prosper de Barante) που έγραψε την *Ιστορία των δουκών της Βουργουνδίας* (*Histoire des ducs de Bourgogne*, 1824), ακολουθούμενη από το *Περί Ιστορίας* (*De l'Histoire*, 1828), τον Αδόλφο Τιέρ (Adolphe Thiers) με

την *Ιστορία της Επανάστασης (Histoire de la Révolution, 1823-1827)*, και την *Ιστορία της Υπατείας και της Αυτοκρατορίας (Histoire du consulat et de l'Empire, 1845-1862)*, τον Φρανσουά Μινιέ (François Mignet) με την *Ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης (1824)*, τον Ερρίκο Μαρτέν (Henri Martin) με την *Ιστορία της Γαλλίας (Histoire de France 1833-1836)*, και κυρίως από τον Ογκυστέν Τιερρύ (Augustin Thierry) με την *Ιστορία της κατάκτησης της Αγγλίας από τους Νορμανδούς (Histoire de la conquête de l'Angleterre par les Normands, 1825)*, τα *Διηγήματα των χρόνων των Μεροβιγγείων (Récits des temps méro-vingiens, 1840)* και την *Πραγματεία επί του σχηματισμού και της προόδου της τρίτης τάξης (Essai sur l'histoire de la formation et des progrès du tiers état, 1850)*, η ιστορία συνίσταται στην αφήγηση των γεγονότων.

β) Η φιλοσοφική ιστορία: Οι εκπρόσωποι της δεν δίνουν τόσο μεγάλη σημασία στην αφήγηση των γεγονότων· προσπαθούν περισσότερο να εξηγήσουν τα γεγονότα από το να τα διηγηθούν λεπτομερώς. Αναζητούν πριν απ' όλα τις αιτίες και τους ιστορικούς νόμους που τα διέπουν. Οι πιο γνωστοί εκπρόσωποι της φιλοσοφικής ιστορίας είναι ο Φρανσουά Γκιζό με την *Ιστορία του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού (Histoire de la Civilisation en Europe, 1845)* και την *Ιστορία του πολιτισμού στη Γαλλία, (Histoire de la Civilisation en France, 1845)*, ο Εντγκάρ Κινέ με τα έργα *Το πνεύμα των θρησκειών (Le génie des religions, 1842)*, *Οι επαναστάσεις της Ιταλίας, Η Επανάσταση (Les Révolutions d'Italie 1848-1852, La révolution 1865)*, ο Λουί Μπλαν (Louis Blanc) με τα έργα *Ιστορία των δέκα ετών (Histoire de dix ans, 1841-1844)* και *Ιστορία της γαλλικής Επανάστασης (Histoire de la Révolution Française, 1847-1862)* και ο Αλέξης ντε Τοκβίλ (Alexis de Tocqueville), που έγραψε *Περί της Δημοκρατίας στην Αμερική, 1835-1840* και το *Παλαιό καθεστώς και η Επανάσταση (De la démocratie en Amérique, 1835-1840, L'Ancien régime et la Révolution, 1856)*.

γ) Η ιστορία ως «ολοσχερής αναβίωση του παρελθόντος», με πιο γνωστό εκπρόσωπό της τον Μισελέ (Michelet), συγγραφέα των έργων *Ιστορία της Γαλλίας (Histoire de France, 1833-1867)*, *Ιστορία της Επανάστασης (Histoire de la Révolution, 1851)*, *Βίβλος της ανθρωπότητας (Bible de l'humanité, 1874)*.

Ανάμεσα στα 1820 και 1830, μια πρώτη γενιά ιστορικών ανανέωσε την αντίληψη της ιστορίας. Μερικοί από αυτούς τόνισαν τη σπουδαιότητα των ιδεών στην ιστορία (οι εκπρόσωποι της φιλοσοφικής ιστορίας, Γκιζό), άλλοι ενδιαφέρθηκαν για το «τοπικό χρώμα» και την καθημερινή ζωή (αφηγηματική ιστορία, Μπαράντ και Τιερρύ). Ο Τιερρύ έγραψε: «Μας λείπει η ιστορία των πολιτικών, η ιστορία των υπηκόων, η ιστορία του κοινού, η ιστορία της μάζας».<sup>3</sup>

Ήταν κυρίως τα πολιτικά γεγονότα που είχαν υπαγορεύσει αυτή την ανανέω-

ση: τα κινήματα της μάζας στο Παρίσι, η άνοδος στην εξουσία του λαϊκού στρώματος που κυριαρχούνταν από την αστική τάξη, η γενική κινητοποίηση ενάντια στη συνασπισμένη, και σύντομα νικημένη, Ευρώπη ξαναζωντάνεψαν το ενδιαφέρον για την τρίτη τάξη, για τους αγρότες, για τον αγώνα ενάντια στην αριστοκρατία ή την κυριαρχούσα τάξη. Είναι καταφανές λοιπόν ότι η Ιστορία έχει μια στενή σχέση με την επικαιρότητα· συγγέεται συχνά με την πολιτική και κάποτε με την πολεμική. Άλλωστε πολλοί μεγάλοι ιστορικοί αυτής της εποχής, όπως οι Τιερ, Γκιζό, Τοκβίλ, διαδραματίζουν στην πολιτική ζωή ένα ρόλο πολύ σημαντικό. Παρά την πρωτοτυπία της, η ιστορία τον 19ο αιώνα κρατά μια κάποια αίσθηση της λογικής και του κριτικού πνεύματος που κληρονόμησε από τον Μοντεσκιέ και τον Βολταίρο.

Το ενδιαφέρον κατά τη διάρκεια του πρώτου μέρους του 19ου αιώνα για την τρίτη τάξη –τους χωρικούς και τον αγώνα ενάντια στην κυριαρχούσα τάξη– φέρνει πάλι στο προσκήνιο μια θεωρία που είχε ήδη διατυπωθεί στο παρελθόν, αλλά είναι πάλι επίκαιρη και προσφιλής τόσο στους εξτρεμιστές όσο και στους φιλελεύθερους: εκείνη που αφορά το θέμα των φυλών. Στο έργο *Η Ιστορία της κατάκτησης της Αγγλίας από τους Νορμανδούς* του Τιερρύ (που δημοσιεύτηκε το 1825), η θεωρία αυτή αναπτύσσεται αναλυτικά, σε μεγαλύτερο βάθος, και είναι πολύ λιγότερο στοιχειώδης από ό,τι στην πλειοψηφία των σύγχρονών του μελετητών.

Ο Μεσαίωνας, παραμελημένος άλλοτε, αρχίζει να φωτίζεται και πάλι. Με την αναγωγή στο Μεσαίωνα οι Γάλλοι θα αναζητήσουν τις ρίζες της Γαλλίας, των κοινοτήτων, της βασιλικής απολυταρχίας και κυρίως τις αρχές της καταπίεσης του λαού από την κυριαρχούσα φυλή: «Γιατί σχεδόν όλοι οι λαοί της Ευρώπης έχουν στη σημερινή τους ύπαρξη κάτι που απορρέει από τις κατακτήσεις του Μεσαίωνα. Είναι σ' αυτές τις κατακτήσεις που η πλειοψηφία χρωστούν τα γεωγραφικά τους όρια, το όνομα που φέρουν και, σε μεγάλο μέρος, την εσωτερική τους σύσταση, δηλαδή την κατανομή τους σε κατηγορίες και τάξεις».

Η ιδέα που κυριαρχεί στην ιστορία της καταγωγής του έθνους της Γαλλίας είναι της πάλης ανάμεσα στους Γερμανούς και τους Γαλλο-Ρωμαίους, αναγνωρίζοντας στη γερμανική φυλή την ιδιότητα της κατακτητριάς. Αυτή η φιλοσοφία της ιστορίας της Γαλλίας εκφράστηκε για πρώτη φορά από τον κόμη ντε Μπουλενβιλιέ (1732).<sup>4</sup>

Η ίδια αυτή ιδέα της πάλης ανάμεσα στη φυλή των κατακτητών και τη φυλή των κατακτηθέντων αποτελεί το κλειδί της ιστορίας, σύμφωνα με τον Ογκυστέν Τιερρύ, ο οποίος γράφει στην εισαγωγή του έργου του, που ήδη έχουμε αναφέρει: «Η παλιγγενεσία του ελληνικού έθνους αποδεικνύει ότι, παραδόξως, κάνου-

με κατάχρηση, θεωρώντας την ιστορία των βασιλέων ή ακόμα και των κατακτητών λαών ως ιστορία της χώρας στην οποία κυριαρχούν». <sup>5</sup> Σε όλο του το έργο ο Ογκυστέν Τιερρύ ψάχνει να διαλευκάνει τις προϋποθέσεις της πάλης που προηγήθηκε του σχηματισμού όχι μόνο του γαλλικού έθνους αλλά επίσης και των άλλων ευρωπαϊκών κρατών.

Στο έργο του λοιπόν θα βρει κανείς άρθρα που αφορούν τις διάφορες φυλές που είχαν εξασθενήσει, αφομοιωθεί ή εξαφανιστεί ενόσω τα ευρωπαϊκά κράτη σχηματίζονταν. Θα αναφέρουμε υπό μορφή παραδείγματος τις περιγραφές που αφορούν τους Γαλάτες, «των οποίων το πνεύμα της εθνικότητας είναι τόσο ζωντανό που επέζησε από μια εδαφική κατάκτηση», τους Σκωτσέζους, «που ποτέ δεν υπέστησαν κατάκτηση αυτού του είδους και που αγωνίστηκαν με τόσο μεγάλη ενέργεια ενάντια στην πολιτική κατάκτηση», τους Ιρλανδούς, «οι οποίοι θα προτιμούσαν να γίνουν δουλοπάροικοι, όπως οι Αγγλο-Σάξονες, παρά να διατηρήσουν μια πρόσκαιρη ελευθερία», ενώ ακολουθεί περιγραφή και άλλων ακόμα λαών. Οι καταπιεσμένοι, κατά τον Τιερρύ, εγκατέλειπαν τις πεδιάδες και πήγαιναν προς τα βουνά, όπου μπορούσαν να ζουν φτωχοί μα ανεξάρτητοι. Οι κατακτητές έμεναν στην πεδιάδα, αλλά, κατακτημένοι με τη σειρά τους από άλλες φυλές, γίνονταν δουλοπάροικοι.

Ο Τιερρύ κατηγορεί τους ιστορικούς που υπήρξαν πριν από αυτόν ότι δεν έδωσαν την απαραίτητη προσοχή στη φυλή, το βασικό στοιχείο κάθε ευρωπαϊκού κράτους. Πράγματι, είναι ο μόνος που μπόρεσε να διακρίνει διαμέσου της εδαφικής ή εθνικής ενότητας των σύγχρονων του κρατών τα πρώτα αιματηρά τους βήματα: «Τα κυριότερα κράτη της σύγχρονης Ευρώπης έφτασαν σήμερα σ' έναν πολύ υψηλό βαθμό εδαφικής ενότητας, και η συνήθεια να ζουν κάτω από την ίδια κυβέρνηση, στους κόλπους του ίδιου πολιτισμού, φαίνεται ότι εισήγαγε ανάμεσα στους κατοίκους κάθε κράτους μια πλήρη κοινότητα ηθών και εθίμων, γλώσσας και πατριωτισμού. Όμως δεν υπάρχει ίσως ούτε ένα που δεν παρουσιάζει ακόμα τα ζωντανά ίχνη των διαφορετικών ανθρώπινων φυλών, οι οποίες στη συνέχεια προσαρμόστηκαν στο έδαφός του. Αυτή η ποικιλία των φυλών παρουσιάζεται κάτω από διαφορετικές όψεις. Ενίοτε μια πλήρης διάκριση ιδωμάτων, τοπικών παραδόσεων, πολιτικών αισθημάτων και ένα είδος ενστικτώδους εχθρότητας διακρίνουν από τη μεγάλη εθνική μάζα τον πληθυσμό ορισμένων καντονιών ελάχιστα εκτεταμένων». <sup>6</sup> Σύμφωνα με τον Τιερρύ, πάντα «αποτελεί νοθεία της ιστορίας η φιλοσοφική περιφρόνηση για οτιδήποτε απομακρύνεται από την ομοιομορφία του σύγχρονου πολιτισμού».

Όμως, η ομοιομορφία που χαρακτηρίζει τα ευρωπαϊκά κράτη δεν είναι ένα φαινόμενο χαρακτηριστικό του 19ου αιώνα. Ένα παρόμοιο φαινόμενο παρατη-

ρείται στη Γαλλία τον 8ο αιώνα. Από τον 7ο αιώνα, μας πληροφορεί ο Τιερρύ, οι λαοί της Ευρώπης που διατηρούσαν κάποιες σχέσεις με τη Γαλατία είχαν ήδη τη συνήθεια να την προσδιορίζουν ολόκληρη με το όνομα «Γαλλία», αλλά στους κόλπους του ίδιου του γαλατικού εδάφους αυτό το όνομα απείχε πολύ από του να έχει μια παρόμοια γενικότητα.

Στις αρχές του 8ου αιώνα, η ρωμαϊκή και η γερμανική κοινωνία είχαν χαθεί μέσα στη φραγκική Γαλατία, όπου δεν βασιλευε παρά η αναρχία. Ο σκοπός του Καρλομάγνου ήταν να τους αναστήσει όλους μαζί. Επιχείρησε να ανασυστήσει την Αυτοκρατορία επιτυγχάνοντας την ενότητα με το συνδυασμό της ρωμαϊκής διοίκησης, των γερμανικών εθνικών συνελύσεων και τη στρατιωτική προστασία. Πάντως, όπως γράφει ο Γκιζό: «Ο δεσμός που η θέληση και οι κατακτήσεις του Καρλομάγνου είχαν επιβάλει ανάμεσα σε τόσα διαφορετικά έθνη, τόσα εδάφη απομακρυσμένα, η ενότητα της πατρίδας και της εξουσίας ήταν εικονικά και δεν μπορούσαν να διαρκέσουν».<sup>7</sup>

Συνεπώς, η ενότητα που ο Καρλομάγνος επιχείρησε να πραγματοποιήσει δεν ήταν παρά περιστασιακή και η Αυτοκρατορία που είχε αναστήσει διαμελίστηκε σύντομα. Πολλοί ιστορικοί θέλησαν να εικάσουν τις αιτίες αυτού του διαμελισμού. Απ' αυτές αναφέρουμε μερικές: α) την ανικανότητα των διαδόχων του Καρλομάγνου, β) την απληστία των ευγενών και των αξιωματούχων, που θέλησαν να γίνουν ανεξάρτητοι, γ) τη συνέχιση των εισβολών και τα διάφορα άλλα δεινά, φυσικές καταστροφές, ασθένειες, και τέλος δ) την ποικιλία των φυλών.

Θα σταθούμε σ' αυτό τον τελευταίο λόγο που προτείνεται από τον Τιερρύ στο έργο του *Γράμματα επί της Ιστορίας της Γαλλίας* (*Lettres sur l'Histoire de France*). Ο Γκιζό, αν και δεν τον υιοθετεί πλήρως, τον βρίσκει πνευματώδη και εκτιμά ότι περιλαμβάνει αναμφίβολα πολλές αλήθειες. Γράφει λοιπόν: «Σύμφωνα με τον Τιερρύ, το ξεκλήρισμα της αυτοκρατορίας του Καρλομάγνου προκλήθηκε από τη διαφορετικότητα των φυλών. Με το θάνατο του Καρλομάγνου –όταν το φοβερό χέρι που κρατούσε αναγκαστικά μαζί τόσους διαφορετικούς λαούς χαλάρωσε– χώρισαν κατ' αρχάς και στη συνέχεια συγκεντρώθηκαν σύμφωνα με την πραγματική τους φύση, δηλαδή σύμφωνα με την καταγωγή τους, τη γλώσσα, τα ήθη, και κάτω από αυτή την επιρροή ολοκληρώθηκε ο σχηματισμός των νέων κρατών».<sup>8</sup>

Προς το τέλος του 10ου αιώνα και στις αρχές του 11ου, οι φυλές άρχισαν να συγχωνεύονται. Αυτήν ακριβώς την εποχή κάθε εθνική και πολιτική ενότητα εξαφανίζεται πάλι. Οι μάχες ανάμεσα στις φυλές που είχαν κυριεύσει το γαλλικό έδαφος παραχώρησαν τη θέση τους στο διαμελισμό του λαού και της εξουσίας που είναι γνωστή με το όνομα «φεουδαρχικό πολίτευμα».

Σιγά σιγά η πάλη αυτή μεταβλήθηκε σε πάλη των τάξεων. Θα καταλάβουμε καλύτερα αυτή την αλλαγή αν ανατρέξουμε πάλι στο έργο του Τιερρύ: «Η παλιά αγγλική κραυγή “ποτέ πια Νορμανδοί!” δεν ξαναντήχησε πια στην ιστορία, και οι κατοπινές εξεγέρσεις είχαν σύνθημα εμφυλίου: έτσι τον 14ο αιώνα, οι εξεγερμένοι της Αγγλίας φώναζαν “όχι πια ευγενείς”, και τον 17ο αιώνα, οι κάτοικοι των πόλεων και της υπαίθρου έλεγαν “όχι πια λόρδοι αλαζόνες, ούτε επίσκοποι με διεφθαρμένη καρδιά”».<sup>9</sup>

Στη Γαλλία, η τρίτη τάξη, της οποίας οι καταβολές τοποθετούνται από τον Γκιζό στο ρωμαϊκό πολίτευμα του δήμου που επικρατούσε σε μεγάλο αριθμό πόλεων, κυρίως στο νότο, είναι σε πλήρη άνοδο. Γίνεται μια κοινωνική τάξη πολύ σημαντική. Είναι αυτή η ίδια που παίζει πρωταρχικό ρόλο κατά τη διάρκεια της επανάστασης του 1789, που δεν είναι παρά μια ανανέωση των παλαιών αγώνων.

Τέλος, παραθέτουμε το ακόλουθο απόσπασμα του Τιερρύ που παρουσιάζει με υπέροχο τρόπο το σχηματισμό της Γαλλίας και των άλλων ευρωπαϊκών χωρών, και που κατά τη γνώμη μας έχει ισχύ διαχρονική: «Οι ανώτερες και κατώτερες τάξεις, που σήμερα παρατηρούν οι μεν τις δε με δυσπιστία ή αγωνίζονται μαζί για συστήματα ιδεών και κυβερνήσεων, δεν είναι άλλες, σε πολλές χώρες, από τους κατακτητές και τους υπόδουλους λαούς περασμένων εποχών. Έτσι, το σπαθί της κατάκτησης, ανανεώνοντας την όψη της Ευρώπης και τη διανομή των κατοίκων της, άφησε τα παλιά του ίχνη σε κάθε έθνος που δημιουργήθηκε από την ανάμειξη πολλών φυλών. Η φυλή των κατακτητών παρέμεινε μια τάξη προνομίου μόλις έπαψε να είναι ένα ξεχωριστό έθνος. Σχημάτισε μια πολεμική αριστοκρατία, παθητική και ταραχώδη, η οποία, στρατολογούμενη βαθμιαία στις κατώτερες τάξεις, κυριάρχησε επί της φιλόπονης και φιλήσυχης μάζας όσο διήρκεσε η στρατιωτική κυβέρνηση, προερχόμενη από την κατάκτηση. Η κατακτημένη φυλή, απογυμνωμένη από την κυριότητα του εδάφους, την εξουσία και την ελευθερία, μη ζώντας από τα όπλα αλλά από την εργασία, μη κατοικώντας σε πύργους-φρούρια αλλά σε πόλεις, αποτέλεσε μια ξεχωριστή κοινωνία δίπλα στη στρατιωτική κοινωνία των κατακτητών, και είτε γιατί διατήρησε στα τείχη των πόλεων της τα υπολείμματα του ρωμαϊκού πολιτισμού είτε με τη βοήθεια του αδύναμου μέρους που είχε δεχτεί, εγκαινίασε έναν νέο πολιτισμό. Αυτή η τάξη ανυψώθηκε σε βαθμό που αποδυνάμωσε τη φεουδαρχική οργάνωση της αριστοκρατίας που προερχόταν από τους παλιούς κατακτητές ή από φυσικούς απογόνους ή από πολιτική αλληλουχία».<sup>10</sup>

Σχεδόν δύο αιώνες αργότερα –και παρά τις δυσοίονες προβλέψεις περί τέλους της Ιστορίας<sup>11</sup>– τα μυθιστορήματα της Ρέας Γαλανάκη *Ο Βίος του*

*Ισμαήλ Φερίκ Πασά* και *Θα υπογράφω Λουί*, που εκδόθηκαν το 1989 και το 1993 αντίστοιχα, ανταποκρίνονται στο αίτημα του Τιερρύ για την αναγκαιότητα της ιστορίας των πολιτικών, των υπηκόων, του κοινού, της μάζας. Και στα δύο έργα της Γαλανάκη χαρακτηριστική είναι η σχέση χώρου και ιστορίας.<sup>12</sup>

Το σκηνικό της δράσης είναι η Μεσόγειος. Οι πρωταγωνιστές των έργων Φερίκ Πασάς και Λουί ζουν τον 19ο αιώνα, συγκεκριμένα τη χρονική στιγμή που η ελληνική εθνική ιδέα αγωνίζεται να επιβληθεί κάτω από την επίδραση των δυτικών διανοητικών ρευμάτων, των εθνικών και κοινωνικών διεκδικήσεων που στοχεύουν στη στήριξη των δημοκρατικών πολιτευμάτων. Τα ευρωπαϊκά κράτη της εποχής στηρίζονται στο σύστημα των Εθνικών Κρατών, κάτι που επιδιώκουν και οι Έλληνες. Οι ήρωες της Γαλανάκη, όπως και των γάλλων συγγραφέων του 19ου αιώνα, προσπαθούν να υπερνικήσουν τις συνθήκες κρίσης που χαρακτηρίζουν τον αιώνα τους. Και στα δύο έργα παρελαύνουν οι πρωταγωνιστές της πολιτικής σκηνής στην Ευρώπη, την Ελλάδα, τα Βαλκάνια και την Αίγυπτο. Υπάρχουν άφθονες αναφορές στα κινήματα ανεξαρτησίας για την εθνική ολοκλήρωση και για τη δημιουργία ομοσπονδιών. Διάφορες φυλές αναζητούν την αναγνώριση της ταυτότητάς τους, που θα τις οδηγήσει στην εθνική τους ολοκλήρωση. Τέλος, η έννοια της Ιστορίας απασχολεί έντονα κάποιους ήρωες, γιατί συνδέεται άμεσα με την ατομική τους πορεία πάνω στη γη.

Παρά το γεγονός ότι και τα δύο μυθιστορήματα αναφέρονται σε παλαιότερη εποχή, η συγγραφέας την αναβιώνει έχοντας βασιστεί σε πηγές ιστορικές. Τα γεγονότα που περιγράφει ανήκουν στη δημόσια σφαίρα, διαδραματίζονται σε εποχές κρίσης και επηρεάζουν και διαμορφώνουν τους χαρακτήρες των ηρώων της. Οι ήρωες, αν και έχουν τη δική τους έντονη προσωπικότητα, αντικατοπτρίζουν ταυτόχρονα τις συνθήκες και τις ιδιαιτερότητες της εποχής που ζουν.

Σχετικά με τα δύο μυθιστορήματα της Γαλανάκη έχει ανοίξει μια συζήτηση για το αν κατατάσσονται στο είδος του ιστορικού μυθιστορήματος ή όχι. Στο δοκίμιό της *Λογοτεχνία και Ιστορία*, αναφερόμενη και στα δύο πρώτα μυθιστορήματά της, η ίδια γράφει: «Ομολογώ ότι δεν είχα πρόθεση να κάνω ιστορικό μυθιστόρημα ή μυθιστορηματική βιογραφία – με την τρέχουσα τουλάχιστον σημασία». <sup>13</sup> Η Τζίνα Πολίτη, στο δοκίμιό της *Το πένθος της Ιστορίας*, επισημαίνει ότι: «και στα δύο μυθιστορήματα [της Γαλανάκη] είναι ευδιάκριτη η φωνή της αφηγήτριας που μετρά το χρόνο ανάποδα και “δοκιμάζεται από τη διαδικασία του πένθους της Ιστορίας” και τη νοσταλγία για “έναν κόσμο όπου αναχώρηση και νόστος, θάνατος και ζωή [...] ποτέ δεν διαχωρίζονται πέρα ως πέρα»». <sup>14</sup>

Το πρώτο μυθιστόρημα, *Ο βίος του Ισμαήλ Φερίκ Πασά*, αναφέρεται στην ιστορία του Ισμαήλ Φερίκ πασά, ενός υπαρκτού προσώπου που, καθώς έζησε

και κινήθηκε στις παρυφές της ιστορίας, καλύπτεται από μυστήριο. Τα κενά των γραπτών πληροφοριών που χαρακτηρίζουν το άτομο του συμπληρώνονται από προφορικές παραλλαγές, γι' αυτό και η αφήγηση γίνεται με διαλεκτικό τρόπο: η αφήγηση στο τρίτο πρόσωπο αναφέρει τα γεγονότα που ανήκουν στο χώρο του μύθου, τα γεγονότα αναφέρονται αφηρημένα και ο χρόνος είναι συμβολικός. Ό,τι στηρίζεται στην ιστορία είναι αφηγημένο σε πρώτο πρόσωπο. Ο μονόλογος του αφηγητή συχνά διακόπτεται για να παρουσιαστούν με ρεαλιστικό τρόπο οι πολεμικές επιχειρήσεις, λεπτομέρειες από την καθημερινότητα και από τα πολιτικά γεγονότα της εποχής. Ο χρόνος που εκτυλίσσονται τα γεγονότα είναι εννέα μήνες.

Ο πρωταγωνιστής του μυθιστορήματος κατά την παιδική του ηλικία στην Κρήτη συνελήφθη αιχμάλωτος και οδηγήθηκε στην Αίγυπτο. Μισό αιώνα μετά επέστρεψε στη γενέτειρά του ως υπουργός πολέμου της Αιγύπτου για να καταστείλει την επανάσταση που είχε ξεσπάσει στη μεγαλόνησο κατά των Οθωμανών. Ο αδελφός του, που μετά το χωρισμό τους έζησε στη Δύση και τα Βαλκάνια, βρήκε νέους συγγενείς: «Το νήμα του αίματος, που κόπηκε όταν αιχμαλωτίστηκαν, δέθηκε σφιχτά με τον όρκο που του έδωσε άλλους συγγενείς. Τους ορκισμένους και κνηγημένους».<sup>15</sup>

Ο αδερφός του, ευκατάστατος αστός, ευπατρίδης, έτυχε να είναι ένας από τους κύριους εμψυχωτές και χρηματοδότες της ίδιας επανάστασης. Μετά από χρόνια επικοινωνεί διακριτικά με τον αδερφό του Αντώνη μέσω του εξαδέρφου τους Ιωάννη, που πήγε στην Αίγυπτο ως έμπορος: «Ο Ιωάννης δεν ανέφερε πως ο πρώτος όρκος είχε στερεωθεί στον μεταγενέστερο όρκο του εταίρου. Ούτε όμως ο Ιωάννης ούτε και κανείς άλλος μπορούσε από τότε να προβλέψει πως η επόμενη επανάσταση στη νήσο θα στηριζόταν σχεδόν αποκλειστικά στα χρήματα του Αντώνη, πολύ δε περισσότερο να προβλέψει πως, όταν μετά από μερικά χρόνια θα πέθαινε ο Αντώνης άκληρος, θα άφηνε την περιουσία του στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας [...] και θα διέσωζε με διαφορετικό τρόπο τον πρώην αιχμάλωτο πολέμου».<sup>16</sup>

Ο Αντώνης, όταν έμαθε τη χαρμόσυνη για τους Έλληνες είδηση για το θάνατο του αρχηγού των αιγυπτιακών δυνάμεων στην τελευταία μάχη του οροπέδιου, έπεσε από την καρέκλα του λιπόθυμος, αφού πρώτα είπε: «Συμφορά μου, οι δικές μου σφαίρες σκότωσαν τον μόνο μου αδερφό».<sup>17</sup>

Το διάστημα που ο Φερίκ επικοινωνεί με τον αδερφό του, ανάμεσα στα άλλα ζητήματα που τον απασχολούν είναι το τι πιστεύει ο αδερφός του για εκείνον και τις απόψεις του για την πορεία της ιστορίας: «Κι ας μη θεωρούσε ο αδερφός του πως, ως Οθωμανός, αγνοούσε την κίνηση της ιστορίας. Η πρώτη και η δεύ-

τερη ζωή του, οι πόλεμοι της Συρίας, τα ταξίδια του στην Ευρώπη της πιο ταραγμένης δεκαετίας του αιώνα, η παιδεία του και η διαίθησή του τον δίδαξαν πως η ιστορία δεν είναι υπόθεση των θεών, μα των ανθρώπων και των σχέσεων τους».<sup>18</sup>

Ο Φερίκ πασάς δεν είναι ο μόνος ήρωας του βιβλίου που αλλάζοντας θρησκεία και χώρα σταδιοδρομεί στη διοίκηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Και ο προϊστάμενός του, κατά την αποστολή τους στην Κρήτη, είχε κάνει μια παρόμοια πορεία: «[...] τις πληροφορίες που μάζεψα για τον νέο μου αφέντη πριν από πολλά χρόνια [...] έφερε ως χριστιανός το όνομα Μιχαήλ Λάττα. Υπηρέτουσε στον αυστριακό στρατό, αναγκάστηκε όμως, εξαιτίας κάποιου πλημμελήματος, να καταφύγει στην Κωνσταντινούπολη. Εξισλαμίσθηκε σε ηλικία περίπου είκοσι χρονών και προωθήθηκε με μεγάλη ταχύτητα στη στρατιωτική ιεραρχία [...]. Επειδή είχε τη φήμη του πολύ αποτελεσματικού αξιωματικού ή και για διάφορους άλλους λόγους, επανήλθε για να καταστείλει τις πρόσφατες εξεγέρσεις στη Βοσνία, την Ερζεγοβίνη και το Μαυροβούνιο. Μετά την επιτυχία του ο σουλτάνος τον έστειλε στη νήσο, για να τελειώσει γρήγορα και υποδειγματικά την υπόθεση».<sup>19</sup> Παρά την κοινή τους εμπειρία και το σκοπό της συνεργασίας τους, η σχέση των δύο αντρών κάθε άλλο παρά θετική μπορεί να χαρακτηριστεί, γιατί, παρά τις εξωτερικές τους ομοιότητες, υπήρχε κάτι εσωτερικό, δυνατό, που τους διαφοροποιούσε. Ο Φερίκ διατηρούσε μέσα του, αν και σε λανθάνουσα κατάσταση, ζωντανή την πρώτη του ζωή: «Μάντεψε αμέσως πως η εχθρότητά του δεν στηριζόταν μόνο στην αντίθεση [...] για την αιγυπτιακή πολιτική στη νήσο [...], αντιλήφθηκε πως ανήκα στους ανθρώπους που, για διαφορετικούς ο καθένας λόγους, κρατούν ένα κομμάτι της ψυχής τους αμετάβατο [...] και γινόμενουν έτσι άτρωτος σε όλα, εκτός από το θάνατο».<sup>20</sup> Και ο θάνατος, όπως ήταν αναμενόμενο, δεν άργησε: «Βαθμοφόροι φρουρούσαν τον νεκρό, σκυθρωποί και προσηλωμένοι στο αίγνιμα του τέλους του. Ο αντιβασιλέας της Αιγύπτου ζήτησε να μάθει αμέσως τα πραγματικά αίτια για τον θάνατο του αρχηγού του. Είχαν όμως φτάσει στ' αυτιά του διάφορα, ανάμεσά τους πως ο υπουργός του επί του πολέμου κατηγορήθηκε ως κρυπτοχριστιανός και φιλέλληνας από τον Ομέρ».<sup>21</sup> Αλλά και ο προστάτης του Μωχάμετ Άλη, ο θεμελιωτής της νέας Αιγύπτου, είχε διαγράψει μια παρόμοια τροχιά, γιατί κι εκείνος ξεκίνησε από την Ελλάδα. Ο Τζορμπατζής της Καβάλας, ύστερα από φερμάνι της Πύλης, είχε στρατολογήσει τριακόσιους άντρες, μεταξύ αυτών και τον ορφανό Μωχάμετ Άλη που είχε υιοθετήσει. Με αρχηγό τον καπιτάν πασά, το μικρό αυτό εκστρατευτικό σώμα πήγε στην Αίγυπτο και πολέμησε στη μάχη του Αμπουκίρ τους Γάλλους. Ο οθωμανικός στρατός νικήθηκε κατά κράτος. Ο Μωχάμετ Άλη έμεινε στην Αίγυ-

πτο και, μέσα στη σύγχυση που επικρατούσε, θεωρήθηκε ότι πολέμησε κατά της Πύλης. Όταν έφυγαν οι Γάλλοι από την Αίγυπτο, εκείνος κατάφερε να εξοντώσει έναν έναν τους αντιπάλους του, τον απεσταλμένο της Πύλης, τους πασάδες και τέλος τους αρχηγούς των Μαμελούκων, που τον είχαν βοηθήσει στους αγώνες του. Έτσι, δημιούργησε την καινούργια Αίγυπτο, και οι ντόπιοι τον λάτρευαν, γιατί πίστευαν ότι ήταν θεόσταλτος.

Ο Φερίκ έζησε την εφηβεία του και ανδρώθηκε στην Αίγυπτο. Έμαθε καινούργιες γλώσσες: αραβικά, τουρκικά και γαλικά. Όσο όμως και αν ατόνησε η μητρική του γλώσσα, εκείνος σ' αυτήν εξακολουθεί να αναγνωρίζει τα αισθήματά του, τη χαρά, τη λύπη, τη νοσταλγία: «Με ξένισε το γεγονός ότι άκουγα τον εαυτό μου να υπαγορεύει αργά και καθαρά τα αραβικά, ενώ βρισκόμουν στη νήσο που γεννήθηκα [...]. Τα καλλιγραφημένα [...] αραβικά δεν μου έδωσαν την ευχαρίστηση που είχα γράφοντας μια σελίδα προς τον Αντώνη με τα αβέβαια ελληνικά μου». <sup>22</sup> Στην Αίγυπτο σπούδασε σε στρατιωτική σχολή και έδωσε τον όρκο στον Μωχάμετ Άλη. Εκεί απέκτησε τίτλους και υψηλές φιλίες, όμως δεν έλειψαν οι στιγμές κατά τις οποίες αναρωτιόταν μήπως έτσι «χανόταν το μέλλον της ελληνικότητάς του» <sup>23</sup> ή διαπίστωνε με ανακούφιση «ότι κανείς εχθρός δεν μπορούσε να μετατρέψει τη μνήμη του αιχμαλώτου, αν έμενε ζωντανή, σε ήττα και πως, ενώ ο αιχμάλωτος μπορεί να πουληθεί στο σκλαβοπάζαρο, οι εικόνες του δεν μπορούσαν να εξαργυρωθούνε χωριστά, αποσπασμένες από το σώμα του». <sup>24</sup>

Η μνήμη της γενέτειράς του μένει ζωντανή, καθώς ο Μωχάμετ Άλη δεν έκρυβε το θαυμασμό του για τους Έλληνες στρατηγούς Κολοκοτρώνη και Νικηταρά <sup>25</sup> και διατηρούσε τις καλύτερες σχέσεις με τον ελληνισμό της Αιγύπτου, που αποτελούσε την τάξη των ευπόρων και συντελούσε στην ευημερία της Αιγύπτου. Τον Μωχάμετ Άλη διαδέχτηκε ο γιος του Ιμπραήμ. Μαζί του ο Ισμαήλ Φερίκ πολέμησε επί δέκα χρόνια στη Συρία. Εκεί, κατά τη διάρκεια των μαχών, το παρελθόν του άρχισε να ζωντανεύει. Ανάμεσα στις εκρήξεις κατά τη διάρκεια των εκστρατειών του, άκουσε στη Συρία λέξεις ελληνικές και, καθώς αυτές ήταν ανακατεμένες με τους ήχους του πολέμου, θυμήθηκε τον πρώτο του θάνατο. Ως και το όραμα της μητέρας του είδε να τον φωνάζει δύο φορές με το χριστιανικό του όνομα: «Το χριστιανικό του όνομα γεφύρωσε με ξαφνικό ουράνιο τόξο όλα τα χρόνια ως το σώμα της». <sup>26</sup>

Πηγαίνοντας στη γενέτειρά του ως επικεφαλής της εκστρατείας της δεύτερης πατρίδας του, βαδίζει ανάποδα στο χρόνο και επανασυνδέεται με τη γη του, την πατρίδα του, τους γονείς του, τη γλώσσα του, τη θρησκεία του. Η εσωτερική του πάλη τον συντρόφευε σε όλη του τη ζωή, ανάμεσα σε δυο παραδόσεις, σε

δύο πολιτισμούς, σε δύο ονόματα, σε δύο πατρίδες. Προς στιγμήν ήλπισε πως θα κατάφερνε να συμφιλιώσει τις αντικρουόμενες δυνάμεις μέσα του: «Ευελπιστούσε ότι με τα χρόνια θα στερεωνόταν ο διαχωρισμός, ώστε να μην μπορεί να διαταραχθεί από ανεξέλεγκτα γεγονότα. Οι δυο ζωές του αφορούσαν μόνο αυτόν και δεν ήθελε να εμποδίσει η μια τις φιλοδοξίες της άλλης». <sup>27</sup> Αν και θεωρεί τον εαυτό του φιλελεύθερο πολίτη της Ευρώπης και συγκρατημένο ριζοσπάστη που αρνείται να δεχτεί την ανατολίτικη μοίρα που κηρύσσει πως όλα τα πλάσματα κάνουν τον κύκλο τους στη γη και ύστερα σβήνουν, εκείνος αγωνίστηκε όλη του τη ζωή να την ορίσει σε μια ευθεία. Μάταια όμως. Τις τελευταίες στιγμές της ζωής του συναντά το όραμα του πατέρα του που τον πλησιάζει ψέλλοντας.

Αν και εκείνος τον είχε γράψει στα βιβλία με το χέρι του: Εμμανουήλ Καμπάνης Παπαδάκης του Φραγκιού, δεν ήξερε πια πώς να τον φωνάξει, με το χριστιανικό ή με το μουσουλμανικό του όνομα. Γι' αυτό και έψελνε και στο μυαλό του εξακολουθούσε να τον έχει με το χριστιανικό, γιατί όπως του αποκάλυψε: «Μερικά πράγματα δεν αλλάζουν, είπε, και για τούτο σε δέχομαι αν και τυραννίστηκα μέχρι να το αποφασίσω. Μερικά δεν αλλάζουν ούτε στο βασίλειο των ίσκιων, μονάχα που καμιά φορά τρελαίνονται κι αυτά απ' το νοτιά και δείχνουν άλλα απ' ό,τι τα γνώρισες». <sup>28</sup>

Το μυθιστόρημα *Θα υπογράψω Λουί* είναι γραμμένο με τη μορφή ημερολογιακών επιστολών που ο Ανδρέας Ρηγόπουλος έγραψε και απηύθυνε τις τελευταίες μέρες της ζωής του σε μια γυναίκα που ονομάζεται Λουίζα. Το «Λουί» είναι το ψευδώνυμο της παρανομίας του Ανδρέα Ρηγόπουλου, ο οποίος ανήκε στους πρώιμους ριζοσπάστες και τους εκπροσώπους του ρομαντισμού στην Ελλάδα. Η αντιοθωμανική του στάση τον ανάγκασε να καταφύγει στη Δύση. Ως φοιτητής είχε ήδη ζήσει στην Ιταλία. Συμμετείχε σε διεθνή επαναστατικά σχήματα <sup>29</sup> και ανέπτυξε σχέσεις με γάλλους λόγιους, όπως τον Βίκτωρα Ουγκώ και τον Εντγκάρ Κινέ. <sup>30</sup>

Στη Δύση είχε όλο το χρόνο και τα ερεθίσματα να οραματιστεί εθνικές και κοινωνικές επαναστάσεις, στην υλοποίηση των οποίων αφιέρωσε τη ζωή του: «Τέσσερα πάνω-κάτω χρόνια έμεινα μακριά σου περιοδεύοντας τη Γηραιά Ήπειρο και τον Νέο Κόσμο. Οι καιροί το ζητούσαν και συχνά φορούσα την εθνική στολή της χώρας μου. Η εθνική συνείδηση είχε τότε μεγάλη σημασία για τις σχεδιαζόμενες επαναστάσεις των Αλυτρώτων, για τη δημιουργία εθνικών ανεξάρτητων κρατών και για την πανευρωπαϊκή τους ενότητα. Αναφερόμουν κατευθείαν στον τρόπο με τον οποίο οι Δυτικοί μας είχαν φανταστεί και εξιδανικεύσει, συγκινημένοι από την προ τριακονταετίας επανάσταση. Προκαλούσα

δυνατές εντυπώσεις. Όπως συμβαίνει με παρόμοιες προκλήσεις, οι δικοί τις υποστήριζαν και οι αντίπαλοι τις κορόιδευαν». <sup>31</sup>

Η Γαλλία και η Ιταλία είναι δύο χώρες που σημαδεύουν τον Ρηγόπουλο. Η Γαλλία για τις επαναστάσεις της και η Ιταλία για τον αγώνα της για την εθνική ολοκλήρωση και την απαλλαγή της από ξένους δυνάστες.

Το 1861 συναντήθηκε στην Ιταλία με τον Γκαριμπάλντι και συζήτησαν το θέμα της εξέγερσης στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία. Στο έργο του ο Ρηγόπουλος παρουσιάζει τρεις θέσεις που έχουν άμεση σχέση μ' εκείνες που διατυπώνονται στην Ευρώπη την ίδια εποχή. Πιο συγκεκριμένα προτείνει: α) τη δημιουργία κομμάτων με αρχές και προγράμματα, β) την εθνική ολοκλήρωση στους κόλπους της Ευρώπης <sup>32</sup> και γ) την κρατική οργάνωση σύμφωνα με τις αρχές της δημοκρατίας που θα φροντίσει για την ασφάλεια των πολιτών, τους δρόμους, την εισροή κεφαλαίων, τη δικαιοσύνη, τη δίκαιη φορολογία.

Ο Ρηγόπουλος υποστηρίχθηκε από τους κοσμοπολίτες αστούς της Πάτρας. Είναι γνωστό άλλωστε ότι φορείς του εθνικού ιδεώδους τον 19ο αιώνα ήταν οι αστοί. Ο γερμανός μεγαλέμπορος σταφίδας Άμβουργκερ τον φυγάδευσε στην Ιταλία το 1861, όταν κινδύνεψε εξαιτίας της στάσης του και των λόγων του κατά του Όθωνα: «Εδώ στον Φοίνικα, είχε τυπωθεί η απαγόρευση που με ανάγκασε να καταφύγω στην Ιταλία για να μην πιαστώ από τη χωροφυλακή του Όθωνα». <sup>33</sup> «Από τότε ήμουν ατιοθωνιστής και δεν εφώναξα ποτέ το ζήτω του» <sup>34</sup> αναφέρει ο πρωταγωνιστής του έργου *Θα υπογράψω Λουί*. Ο μοναδικός σκοπός της ζωής του Λουί είναι η ανεξαρτησία της Ελλάδας: «[...] το μέγα ιδανικό υμών πρέπει να είναι: ελληνική εθνικότητας, ανεξάρτητος και ελευθέρα αλλά πλήρης. Η εθνικότης τότε δημιουργεί τους μεγάλους άντρας, τους υψηλούς χαρακτήρας και ίδιας μορφάς πολιτισμού και καλλιτεχνίας εν τη σταδιοδρομία της ανθρωπότητας, όταν είναι μια αυτοτέλεια. Ποικιλία μεν αλλ' εν μια ενότητα. Μία εθνικότης, πλήρης και αυτοτελής, είναι μία εκ των θείων ιδεών του Πλάτωνος, μία εντελέχεια του Αριστοτέλους, μία υψηλή προσωπικότης, μία λειτουργία χερουβική». <sup>35</sup>

Οι πρωταγωνιστές των δυο μυθιστορημάτων της Γαλανάκη έχουν αρκετά κοινά. Πέραν των όσων αναφέραμε ήδη, τους βλέπουμε, για παράδειγμα, να παρακολουθούν την εκβιομηχάνιση του τόπου στον οποίο ζουν: «Όσο για την Πάτρα, τη δεύτερη πόλη του Ελληνικού Βασιλείου [...] η Βουλή είχε εγκρίνει την ίδρυση της πρώτης βιομηχανικής μονάδας στην Πάτρα». <sup>36</sup> «Οι συνθήκες τότε στην Αίγυπτο ευνοούσαν [...], εκείθε βγήκε η καινούργια Αίγυπτος, όπως την είδαν γάλλοι επιστήμονες, μηχανικοί και συγγραφείς, που αποτύπωσαν τη φυσιογνωμία της [...] σ' ένα μνημειώδες σύγγραμμα». <sup>37</sup> Κάτι άλλο κοινό που

έχουν είναι ότι μέλη της οικογένειάς τους ανήκαν σε επαναστατικές εταιρείες. «Ο παππούς κι ο πατέρας μου έγιναν εταίροι, όταν η φιλική άρχισε να απλώνεται στην οθωμανική Ελλάδα». <sup>38</sup> «Ο Ισμαήλ Φερικ πασάς δε ρώτησε τι και από πού έμαθε ο αδερφός του· ούτε ο Ιωάννης αποκάλυψε πώς η μυστική εταιρεία, όπου ο Αντώνης κι αυτός ανήκαν σαν πατριώτες, ανακάλυψε τα ίχνη του πασά και τους παρότρυνε να τον συναντήσουν». <sup>39</sup>

Η πιο σημαντική ομοιότητά τους όμως είναι η απογοήτευση που νιώθουν και οι δύο για την έκβαση των επαναστάσεων, την εξιδανίκευσή τους, τις διαψεύσεις τους, τις παγίδες της ιστορίας. «Ο Ισμαήλ Φερικ πασάς παρατήρησε πως οι δύο τελευταίοι αιώνες στην Ευρώπη είχαν εξιδανικεύσει τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, ανάγοντάς τα σε μείζονα πολιτικά θέματα, πλην οι διπλωμάτες δεν σκέπτονταν με παρόμοιο τρόπο», <sup>40</sup> ενώ ο Λουί γράφει: «είχα επίγνωση ότι και τούτη η επανάσταση έτεινε σ' ένα τέλος δίχως κάθαρση. Η ακραία μίμηση της ιστορίας ή απλώς το έγκαιρο συμπέρασμα του αιώνα μου;». <sup>41</sup> Και είναι αυτή, πάνω απ' όλα, η αίσθηση της διάψευσης των επαναστατικών οραμάτων που συνδέει τον Φερικ και τον Λουί με όλες τις ευαίσθητες ψυχές των ρομαντικών ιδεολόγων, που σε ανατολή και δύση μοιράστηκαν τις ίδιες αγωνίες στο τέλος του 19ου αιώνα και στην αυγή του 20ού.

Τέλος, η μαρτυρία του Άμος Οζ τις πρώτες ημέρες του 2005, με την οποία θα θέλαμε να κλείσουμε αυτό το άρθρο, αποδεικνύει πως στις αρχές του 21ου αιώνα κάθε άλλο παρά το τέλος της ιστορίας ζούμε και πως για κάποιους λαούς η ιστορία εξακολουθεί να έχει άμεση σχέση με την καθημερινή τους ζωή: «Αλλά για εμάς, για τους Έλληνες, τους Εβραίους, τους Άραβες, η Ιστορία είναι κάτι προσωπικό». <sup>42</sup>

## Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

**1** Augustin Thierry, *Recits des Temps Merovingiens*, introduction de Robert Delort, Paris, L'arbre double, Les Presses d'Aujourd'hui, 1981, σ. 8.

**2** Augustin Thierry, *ό.π.*, σ. 10.

**3** Augustin Thierry, *Histoire de la conquete de l'Angleterre par les Normands*, Paris, Jouvett, 1882, in 80.

**4** Andre Combris, *La Philosophie des Races du comte de GOBINEAU et sa portée actuelle*. Paris, F. Alcan, 1937, σ. 25.

**5** *Ό.π.*, τόμ. 1, σ. 11.

**6** *Ό.π.*, τόμ. 1, σ. 3.

**7** François Guizot, *Histoire de la civilisation en France depuis la chute de l'Empire romain*, Paris, Didier, 1847, τόμος II, σ. 141.

**8** François Guizot, *ό.π.*, τόμ. II, σ. 243.

**9** Augustin Thierry, *ό.π.*, τόμ. I, σ. 461.

**10** Augustin Thierry, *ό.π.*, τόμ. I, σ. 5.

**11** Ο Francis Fukuyama αναφέρει τον Αλεξάντρ Κοζέβ, μελετητή του Χέγκελ, ο

οποίος υποστήριξε με βεβαιότητα ότι η εξελικτική πορεία της ιστορίας έχει τελειώσει, επειδή εκείνο που ο ίδιος ονόμαζε «παγκόσμιο και ομογενές κράτος» –που το αντιλαμβανόμαστε ως φιλελεύθερη δημοκρατία– είχε λύσει οριστικά το πρόβλημα της αναγνώρισης, αντικαθιστώντας τη σχέση κυριαρχίας και δουλείας με την καθολική και ισότιμη αναγνώριση (Francis Fukuyama, *Το Τέλος της Ιστορίας και ο Τελευταίος Άνθρωπος*, Εκδοτικός οίκος Α.Α. Λιβάνη, 1992).

**12** «Ένα άλλο θέμα που θίγει ο Butterfield είναι ότι το ιστορικό μυθιστόρημα δεν εμπνέεται μόνο από την ιστορία αλλά και από τη γεωγραφία, αφού η ιστορία είναι ριζωμένη στη γεωγραφία και το ιστορικό μυθιστόρημα προσπαθεί να είναι ριζωμένο στην πραγματικότητα». Σοφία Ντενίση, *Το Ελληνικό Ιστορικό Μυθιστόρημα και ο Sir Walter Scott* (1830-1880), εκδόσεις Καστανιώτη, 1994.

**13** Τζίνα Πολίτη, *Η Ανεξακριβωτή Σκηνή*, Εκδόσεις Άγρα, 2001, σ. 249.

**14** *Ο.π.*, σ. 236.

**15** Ρέα Γαλανάκη, *Ο Βίος του Ισμαήλ Φερίκ Πασά*, Εκδόσεις Άγρα, 1990, σ. 68.

**16** *Ο.π.*, σ. 61.

**17** *Ο.π.*, σ. 191.

**18** *Ο.π.*, σ. 75.

**19** *Ο.π.*, σσ. 140-141.

**20** *Ο.π.*, σ. 141.

**21** *Ο.π.*, σ. 183.

**22** *Ο.π.*, σ. 99.

**23** *Ο.π.*, σ. 42.

**24** *Ο.π.*, σ. 26.

**25** «Οι αραπάδες που τους κουβαλούσαν [τα χαρτονένια ομοιώματά τους] φώναζαν: έτσι είναι ο Κολοκοτρώνης, δείχνοντας τον χαρτονένιο άνθρωπο με τα τρία μάτια, επειδή ήταν πανέξυπνος κι έβλεπε πιο μακριά από τους υπόλοιπους, και έτσι είναι ο Νικηταράς, που είχε

φτερά αετού, διότι δεν εβάνιζε αλλά πετούσε». Ρέα Γαλανάκη, *Ο Βίος του Ισμαήλ Φερίκ Πασά*, εκδόσεις Άγρα, 1990, σ. 38.

**26** *Ο.π.*, σ. 38.

**27** *Ο.π.*, σ. 47.

**28** *Ο.π.*, σ. 173.

**29** «Δύο χρόνια μετά την έκρηξη των επαναστάσεων στην Ευρώπη και λίγο μετά την αποτυχία τους, ιδρύθηκε στο Λονδίνο μια διεθνής οργάνωση με την επωνυμία Ευρωπαϊκή Δημοκρατική Κεντρική Επιτροπή. Ο στόχος της ήταν διπλός, αφενός να δημιουργήσει εθνικά τμήματα σε κάθε χώρα, αφετέρου να διαδώσει την ιδέα μιας ευρωπαϊκής δημοκρατικής ομοσπονδίας που θα την αποτελούσαν τα ανεξάρτητα και με δημοκρατικό πολίτευμα εθνικά κράτη. Αυτά θα προέρχονταν από εθνικιστικές και κοινωνιστικές επαναστάσεις. Καθώς όμως οι επόμενες επαναστάσεις δεν έδειχναν να βιάζονται –και πως θα ήταν δυνατόν μετά τη γενική ήττα– η επιτροπή έκανε μερικούς εράνους, τύπωσε κάποιες εφημερίδες και σταμάτησε να λειτουργεί ύστερα από τρία χρόνια.

Εκπροσώπησα την Ελλάδα και παρακολούθησα τις εργασίες της επιτροπής, που εμπνεόταν από το επαναστατικό όραμα του Ματσίφι. Πρέπει να σου γράψω πως ο νικημένος ηγέτης είχε καταφύγει στο Λονδίνο. Εκεί πάσχιζε να δημιουργήσει μια συμμαχία των λαών τόσο ισχυρή, ώστε να μπορεί να αναμετρηθεί με την Ιερά Συμμαχία και να τη συντρίψει». Ρέα Γαλανάκη, *Θα Υπογράψω Λονί*, εκδόσεις Άγρα, 1993, σσ. 133 και 134.

**30** «Η δίγλωσση εφημερίδα, που άρχισα να εκδίδω στην Πάτρα και κατόπιν στην Αθήνα με τον τίτλο *Η Ελληνική σημαία / Le drapeau Hellénique*», *ό.π.*, σ. 147. «Τα άρθρα μου είχαν στηριχτεί στα

φώτα που κόμισα από τη διεθνή μου εμπειρία [...]. Η γαλλική γλώσσα έδινε στην εφημερίδα μου ένα χώρο ευρύτερο από τον ελληνικό. Την ταχυδρομούσα σε πολλούς ευρωπαϊκούς λόγιους και πολιτικούς, έφτασε ως την Αμερική. Αναφέρω δύο περιπτώσεις: έστειλα τα πρώτα δέκα φύλλα στον Βίκτωρα Ουγκώ μαζί με μια επιστολή, την έστειλα επίσης στον Εντγκάρ Κινέ, με τον οποίο άρχισα μια μακροχρόνια αλληλογραφία». *Ό.π.*, σ. 148.

**31** *Ό.π.*, σ. 131.

**32** «Όσο η ολοκλήρωση ενός σύγχρονου ελληνικού κράτους, με προοπτική να ενταχθεί στη μελλοντική Ευρωπαϊκή ομοσπονδία. Και λέγοντας σύγχρονο, εννοούσα, εκτός των άλλων, με δημοκρατικό

πολίτευμα. Ήδη είχα διατυπώσει και δημοσιεύσει τις απόψεις μου: *Ό.π.*, σ. 171.

**33** *Ό.π.*, σ. 43.

**34** *Ό.π.*, σ. 89.

**35** *Ό.π.*, σ. 245.

**36** *Ό.π.*, σ. 113.

**37** Ρέα Γαλανάκη, *Ο Βίος του Ισμαήλ Φερίκ πασά*, εκδόσεις Άγρα, 1989, σ. 35.

**38** Ρέα Γαλανάκη, *Θα υπογράψω Λουί, ό.π.*, σ. 27.

**39** Ρέα Γαλανάκη, *Ο Βίος του Ισμαήλ Φερίκ πασά, ό.π.*, σ. 60.

**40** *Ό.π.*, σ. 65.

**41** Ρέα Γαλανάκη, *Θα υπογράψω Λουί, ό.π.*, σ. 221.

**42** Περιοδικό *Ταχυδρόμος* (8 Ιανουαρίου 2005).

## S O M M A I R E

ANNA VOUGIOUKLIDOU: Race, la clé de l'Histoire

**D**ès le début du XIXe siècle la question des nationalités domine toutes les autres en Europe. Influencés par la Révolution française qui a donné aux citoyens français le sentiment qu'ils formaient une communauté nationale, les divers peuples européens ont voulu devenir une nation; pour y arriver ils devaient assurer leur indépendance, qu'ils fussent soumis à un autre Etat ou qu'ils dussent réaliser leur unité lorsqu'ils étaient divisés entre plusieurs Etats. C'est dans le culte de l'Etat, dans le retour aux traditions et surtout dans l'élément de la race que les peuples ont puisé des arguments pour continuer leurs luttes.

La littérature romantique ainsi que l'histoire leur ont fourni un support précieux. Le mouvement des nationalités n'a abouti qu'à des résultats limités. Seules la Grèce et la Belgique ont acquis leur indépendance. Malgré son échec, ce mouvement constitue l'éveil de la conscience nationale des divers peuples et c'est à cet éveil qu'on situe l'origine de l'Europe moderne.

Plusieurs de ces constatations sont visibles dans deux romans grecs écrits par Rea Galanaki: *La vie d'Ismael Ferik Pacha* et *Je signerai Louis* parus, presque deux siècles plus tard, en 1989 et en 1993. On peut donc ainsi comprendre l'importance de l'histoire dans la vie des nations et de l'homme lui-même.